

Allah'ın nimetlerine erişebilmek için savaşın en şiddetli anında ileri atılmalarını ve İslâm dini uğruna ölünceye kadar savaşmalarını tavsiye etmiş, bu savaşta dörtlü oğlu da şehid olmuştur. Oğullarının ölüm haberini alınca, "Onların şehâdetiyle beni şereflendiren Allah'a hamdolsun. Yüce rabbim, beni de onlarla beraber rahmetinin gölgesinde birleştirsin!" diye dua etmiştir.

Hansâ Arap edebiyatında kadın şairlerin en önde geleni kabul edilir. Şiirlerinin çoğunu Câhiliye devrinde ve müslüman olmadan önce söylediği için bunlarda İslâm dininin etkisi görülmez. Erkeklerle beraber katıldığı savaşlarda gördüğü kahrmanlık sahnelerini kadın duygusallığı ile ve sade bir dille anlatmış, özellikle mersiye türünde sembol haline gelmiştir. Kardeşlerinin ölümü üzerine duyduğu derin elem ve kederi anlatan şair, samimi hisleriyle bütün şairlik ustalığını ortaya koymuştur. Hansâ'nın şiirleri beyitler, kısa kasideler ve parçalar halinde olduğu için Câhiliye devrinin uzun kaside türünden ayrılır. Fakat bu husus, ayrıca konularının mersiye, methiye, harp sahneleri ve tabiat tasvirleriyle sınırlı olması onun şiirlerinin edebî değerine bir noksanlık getirmemiştir.

Hansâ'nın Ukâz panayırına katıldığı, kardeşi Sahr için söylediği kasideyi Nâbiga ez-Zübyânî'ye okuduğu ve kasidenin onun tarafından beğenildiği rivayet edilmekteyse de Nâbiga'nın Sahr'dan on yıl kadar önce öldüğü dikkate alınırsa bu rivayetin gerçek olmadığı anlaşılır. Ancak Hansâ, vaktiyle Nâbiga ez-Zübyânî'nin başkanlığını yaptığı heyet tarafından Ukâz'da düzenlenen şiir yarışmasına katılmıştır. Hatta bu yarışmaların birinde Hassân b. Sâbit'in bir beytinde sekiz hasta bulması (İbn Kuteybe, I, 344) onun titiz bir şiir tenkitçisi olduğunu gösterir ki bu olayın Arap şiir tenkidi tarihinde müstesna bir yeri vardır.

Şiirlerin çoğunu Sahr için söylenen mersiyelelerin oluşturduğu Hansâ'nın divanı günümüze kadar gelmiştir. İlk defa Luvis Şeyho'nun neşrettiği divan (Beyrut 1305/1888), daha sonra yine onun tarafından şerhedilerek *Enîsü'l-cülesâ'* fi *şerhi Divânî'l-Hansâ'* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1896). Divanın ayrıca Haseneyn Muhammed ez-Zeydânî (Kahire 1326/1908), Kerem el-Bustânî (Beyrut 1379/1960, 1383/1963) ve İbrâhim Avazayn (Kahire 1405/1985) tarafından yapılan neşirleri yanında ticarî maksatla yapılmış baskıları da vardır. Hansâ'nın di-

vanını V. de Coppier Fransızca'ya (Beyrut 1889), G. Gabrielli de İtalyanca'ya (Florence 1899; Roma 1944) tercüme etmiştir. Eserin Ebû'l-Abbas Sa'leb'e ait şerhini Fâyiz Muhammed yayımlamıştır (Beyrut 1414/1993).

Hansâ'nın hayatı, edebî şahsiyeti ve şiirleri üzerinde Fuâd el-Bustânî *el-Hansâ'* (Beyrut 1930), Muhammed Câbir Abdülâl el-Hinî *el-Hansâ' şâ'iretü Benî Süleyym* (Kahire 1963), Âişe Abdurrahman *el-Hansâ'* (Kahire 1957), İsmâil el-Kâdî *el-Hansâ' fi mir'âti ũşrihâ* (I-II, Bağdat 1962-1965), Fethî el-Kevâmîle *Fi Rihâbi'l-Hansâ'* (Dimaşk 1988) ve Abbas İbrâhim *Şarh Diwân al-Hansâ'* (Bairut 1994) adıyla müstakil çalışmalar yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü'l-Hansâ' (nşr. İbrâhim Avazayn), Kahire 1405/1985, nâşirin girişi; Cumaî. *Fuḫûlü'ş-şu'arâ'*, I, 203, 210; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'*, I, 343-347; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XV, 76-111; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 61; İbn Abdülber, *el-İst'âb* (Bicâvî), IV, 1827; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XIV, 37-38; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 287-289; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 433-438; Mehmed Zihni, *Meşâhirü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 198-205; Butrus el-Bustânî, *Üdebbâ'ü'l-Arab*, Beyrut 1979, I, 225-236; G. Gabrielli, *I tempi, la vita e il conzoniere della poetessa araba al-Hansâ'*, Florence 1899; a.e., Roma 1944, s. 63-175; Serkîs, *Mu'cem*, I, 837-838; Fuâd el-Bustânî, *el-Hansâ'*, Beyrut 1930; Brockelmann, *GAL*, I, 34-35; *Suppl.*, I, 70; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 321-323; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), I, 146-147; Ronart, *CEAC*, s. 289; Hannâ el-Fâhürî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, Beyrut 1960, s. 188-193; a.mlf., *el-Mücez fi'l-edebi'l-Arabî ve târihih*, Beyrut 1985, I, 288-293; M. Câbir el-Hinî, *el-Hansâ' şâ'iretü Benî Süleyym*, Kahire 1963; Sezgin, *GAS*, II, 311, 314; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 71-72; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 317-319; Yûsuf Es'ad Dâğir, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebiyeye*, Beyrut 1983, I, 103-104; Afif Abdurrahman, *Mu'cemü'ş-şu'arâ'i'l-câhiliyyîn ve'l-muḥadramîn*, Riyad 1983, s. 112-113; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, I, 360-371; Reşid Yûsuf Atâullah, *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabîyye* (nşr. Ali Necîb Atvî) Beyrut 1985, I, 142-144; M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Hayâtü'l-edebiyeye ba'de zuhûri'l-İslâm*, Beyrut 1410/1990, s. 220-234; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-âdâbi'l-Arabî*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 149-151; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IX, 875-877; Merzem Makariyos, "el-Hansâ", *el-Mukteṭaf*, VI/1, Beyrut 1882, s. 47-48; IX/10 (1885), s. 622-629; Mehmed Âkif [Ersoy], "el-Hansâ", *SM*, VII/157 (1327), s. 5-6; Felek Tarzî, "Şâ'iretü'l-bükâ'i ve'l-esâ", *Mecelletü Dimaşk*, I/4, Dimaşk 1940, s. 23; Nûrî Hammûdî el-Kaysî, "el-Hansâ", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstansiriyye*, I, Musul 1966, s. 218-236; *Studies in Islam*, IV, New Delhi 1967, s. 186, 220; F. Krenkow, "Hansâ", *IA*, V/1, s. 218-220; F. Gabrielli, "*Khansâ*", *EP* (İng.), IV, 1027.

HÂNSÂLÂR

(خوان سالار)

Bazı İslâm devletlerinde saray mutfağından ve hükümdarın sofrasının hazırlanmasından sorumlu olan görevli.

Farsça *hân* (sofra) ve *sâlâr* (emîr) kelimelerinden meydana gelen *hânsâlâr* "sofracıbaşı, aşçıbaşı" anlamında birleşik bir isimdir. *Hânsâlâr*'ın bazı eserlerde "emîr-i çaşnigîr" yerine kullanıldığı görülürse de bu unvanları taşıyan kişilerin özellikle Selçuklular'da farklı görevler yaptıkları bilinmektedir (bk. ÇAŞNİGİR). Türk saraylarında aşçıbaşılık görevi eskiden beri mevcut olmakla birlikte kaynaklarda *hânsâlâr* tabirine ancak XI. yüzyılın ortalarından itibaren rastlanmaktadır. Batı Karahanlı Hükümdarı Şemsülmülk I. Nasr zamanında (1068-1080) bir *hânsâlâr*ın âmil olarak tayin edildiği, bu zatın kendi parası ile Buhara yakınlarındaki İskickes'te büyük bir cami yaptırdığı ve burada kısa bir süre cuma namazı kıldığı bilinmektedir (Nerşahî, s. 29; Barthold, s. 104). Râvendî de 1153 yılında Sultan Sencer'in Oğuzlar'a esir düşmesiyle sonuçlanan "Oğuz hadisesini" anlatırken, bu olayın Oğuzlar'ın her yıl vergi olarak sultanın mutfağına verdikleri 24.000 koyunu tahsil etmek üzere *hânsâlâr*ın gönderdiği muhassılın onlara kaba davranması ve hakaret etmesi yüzünden meydana geldiğini söyler (*Râhatü'ş-şudûr*, s. 177-178).

Yûsuf Has Hâcib'in verdiği bilgilere dayanarak (bk. Genç, s. 220 vd.) *hânsâlâr*ın görevleri mutfağın idaresi, erzak temini, yemeklerin pişirilmesine nezaret etmek, hükümdarın sofrasını kurdurmak, yemeklerin kapıcıbaşının denetiminde ve vaktinde huzura çıkartılmasını sağlamak şeklinde özetlenebilir. Yûsuf Has Hâcib'e göre hükümdarın can güvenliği bakımından da önemli bir görev üstlenen *hânsâlâr* gözü tok, gönlü zengin, takvâ sahibi, özü sözü bir, akıllı, bilgili, yüzü temiz ve kıyafeti güzel bir kimse olmalıdır. Eğer *hânsâlâr* dürüst olmazsa onun yamaları da dürüst olmaz. Ayrıca yemek vakti gelince elini çabuk tutmalı, usul ve erkâna uyarak huzura edepli bir şekilde girip çıkmalıdır (ayrıca bk. MATBAH-İ ÂMİRE).

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahî, *Târîhu Buḥârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmeccid Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 29; Râvendî, *Râhatü's-sudûr*, Tahran 1364, s. 177-178; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ*, V, 471; A. K. S. Lambton, "The Internal Structure of Saljuq Empire", *Chlr.*, V, 226; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 32, 36, 342; Hasan-ı Enverî, *İştilâhât-ı Dîvânî Devre-yi Gaznevî ve Selcûkî*, Tahran 2535 şş., s. 14, 213; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 1981, s. 220-223; Barthold, *Türkistan*, s. 104; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 407-408; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, XII, 626.

AYDIN TANERİ

HÂNSÂRÎ, Muhammed Bâkır

(محمد باقر خوانساری)

Muhammed Bâkır b. Zeynâbidîn b. Ca'fer el-Müsevî el-Hânsârî (ö. 1313/1895)

Ravzâtü'l-cennât
adlı eseriyle tanınan
Şîî âlimi.

22 Safer 1226'da (18 Mart 1811) Hânsâr'da doğdu. Bu sebeple Hânsârî diye anılmakla birlikte İsfahan'da oturmuş olduğu mahalleye nisbetle Çehârsûyî (Çehârsûkî) diye de anılmıştır. Yetiştirdiği âlimlerle ün kazanmış bir aileye mensuptur. Arapça'yı ve ilk İslâmî bilgileri dedesi Ebü'l-Kâsım Ca'fer'den ve kendi ifadesine göre devrinin en meşhur âlimlerinden biri olan babasından öğrenmeye başladı. Dedesinin ölümünden sonra ailesiyle birlikte Hânsâr'dan göç ederek İsfahan'a yerleşti (1824). Burada Sadreddin el-Âmilî, Muhammed Takî er-Râzî, Muhammed Bâkır er-Reştî, Muhammed b. Ali en-Necefî, Seyyid Muhammed eş-Şehşehânî ve İbrâhim el-Kerbâsî gibi âlimlerin derslerine devam ederek icâzet aldı. Daha sonra Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmek ve yöredeki ilim meclislerinden faydalanmak üzere Necef'e gitti (1837). Necef'te Kâsım b. Muhammed en-Necefî, İbrâhim b. Muhammed Bâkır el-Kazvînî, Muhammed İbrâhim el-Kerbelâî'nin derslerine katıldı ve bu âlimlerden aldığı icâzetle ictihad edecek bir seviyeye ulaştı. Müctehid sıfatıyla döndüğü İsfahan'da cuma namazlarını kıldırarak görevlendirildikten sonra şöhreti ve itibarı arttı. Aralarında oğlu Mirza Mehdi el-Hânsârî, Şeyhüşşerîa Fethullah b. Muhammed Cevâd el-İsfahânî, Mirza Muhammed el-Hemedânî, Mirza Abdürrahim el-Kerbâsî ve Muhammed Kâzım Tabâtabâî'nin de bulunduğu pek çok öğ-

renci yetiştirdi. 8 Cemâziyelevvel 1313'te (27 Ekim 1895) İsfahan'da vefat eden Hânsârî vasiyeti üzerine buradaki Mes-cid-i Musallâ'da Âgâ Radî Tekkesi yanına defnedildi.

Eserleri. Biyografi, hadis, fıkıh, kelâm ve ahlâka dair irili ufaklı yirmiyi aşkın kitap telif eden Hânsârî'nin belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâlî'l-ulemâ' ve's-sâdât*. On yılı aşkın bir sürede hazırlanmış olan eser 1287'de (1870) tamamlanmıştır. Şîîler'in yanı sıra diğer mezheplere mensup âlimlerin biyografilerine de yer verilen ve 757 biyografi içeren eser kişi adlarına göre alfabetik olarak düzenlenmiş, her harf için ayrılan bölümde önce Şîî âlimleri, daha sonra da diğer âlimler ele alınmıştır. Kitapta yer verilen kişilerin yaşadıkları bölgelerin coğrafi özellikleri hakkında da bilgiler verilir. Eser öyle bir şöhret kazanmıştır ki daha sonra birçok müellif (meselâ bk. Tebrîzî, III, 366-367) Hânsârî'den "sâhib-i *Ravzâtü'l-cennât*" diye bahsettiği gibi Hânsârî'nin torunları esere nisbetle Ravzâtî nisbesine anılmıştır. Secilî ifadelerle ve edebî sanatlarla yer verilen eser, Tahran'da 1307 (1889) ve 1367 (1948, Seyyid Muhammed Ali Ravzâtî'nin hâşiyesi ile birlikte) yıllarında yapılan baskılarından sonra bazı fihrist ve indekslerin eklenmesiyle sekiz cilt halinde yeniden yayımlanmıştır (Tahran - Kum 1390-1392). 2. *Ḳurretü'l-ayn ve sûrürü'n-neş'eteyn* (İsfahan 1320). 3000 beyitlik Farsça bir akaid kitabıdır. 3. *Edebü'l-lisân*. 4. *Tesliyetü'l-aḥzân inde fakdî'l-aḥebbâ' ve'l-iḥvân* (son iki eser için bk. Brockelmann, II, 828). 5. *en-Nehriyye* (İsfahan 1377). 6. *Telviḥu'n-nürîyyât mine'l-kelâm fî tenkiḥi'z-zarriyyât mine'l-İslâm*. Üstteki eserle birlikte yayımlanmıştır.

Müellifin bunlardan başka kaynaklar da, Şehîd-i Evvel'in *Elfiyye'si* üzerine kalem aldığı *Aḥsenü'l-atıyye fî şerḥi'l-Elfiyye*, *Turafü'l-aḥbâr li-tuḥafî'l-aḥyâr*, *Risâle fî şerḥi ḥadîsi Ḥammâd*, *Risâle fî düstûri'l-amel li'l-mükellefîn*, *Risâle fî'l-emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, *Risâle fî aḳsâmi'l-belâyâ*, *Risâle fî faẓli'l-cemâ'a*, *Urcûze fî uşûli'l-fıḫ*, *Risâle fî'l-fıḫ*, *Risâle fî'l-ḥums*, *Cevâhirü'l-âşâr ve cevâ'izü'l-ebâr*, *Telḥîsu Mecmû'ati'l-Verrâm* gibi eser ve risâleleri de zikredilmektedir (Muhammed Bâkır Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, nâşirin mukaddimesi, I, dal - ḥâ).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Bâkır Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1390 şş., II, 105-110, ayrıca bk. Muhammed Takî el-Keşfî'nin mukaddimesi, I, dal-ḥâ; Browne, *LHP*, IV, 356-357, 448-449; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 828; İzâhu'l-meknûn, I, 33, 286; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 379; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, III, 366-367; Muhammed Ali, *Mekârimü'l-âşâr*, İsfahan 1351, III, 798-820; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *eż-Zerî'a ilâ teşâñifi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, I, 287; IX, 575; XI, 280; XV, 161; XVI, 266; XVII, 73; XXIII, 78; a.mlf., *Tabâkâtü a'lâmi's-Şi'a*, Meşhed 1404, I, 211-212; *A'yânü's-Şi'a*, IX, 187; M. Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-ulemâ' 'abre'l-uşûri'l-muḥtelife*, Beyrut 1403/1983, s. 98-99; Muhammed Hirzûddin, *Ma'ârifü'r-ricâl*, Kum 1984, III, 120; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 99-100; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, III, 600-602; Abdül-Hadi Hairî, "Khânsârî", *EP* (İng.), IV, 1027-1028.

AVNİ İLHAN

HÂNSÂRÎ, Muhammed Takî

(محمد تقی خوانساری)

Seyyid Muhammed Takî b. Esedillâh b. Muhammed el-Müsevî el-Hânsârî (1888-1952)

Şîî âlimi ve müctehid.

Hânsâr'da doğdu. Çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 1904'te Necef'e gitti. Burada kaldığı on yıllık süre içinde Ahund Molla diye bilinen Muhammed Kâzım Horasânî, Muhammed Kâzım Yezdî, Şeyhüşşerîa Fethullah b. Muhammed Cevâd, Mirza Muhammed Hüseyin-i Nâînî, Alî-i Koçânî ve Ziyâeddîn-i İrâkî gibi âlimlerin derslerine devam etti. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılar tarafından yapılan cihad çağrısına Irak'taki Şîî otoritelerle birlikte olumlu cevap verdi ve İngilizler'le müttefiklerine karşı mukaddes cihad ilân edilmesinde büyük rol oynadı. Iraklı Şîî liderlerin sevk ve idare ettiği cihada iştirak ederek Mezopotamya savaşında yaralanan Hânsârî İngilizler tarafından Hindistan'a sürüldü. Dört yıl devam eden sürgün hayatından sonra memleketine döndü ve ardından Abdülkerîm Hâirî'nin ders halkasına katılmak için Erâk'e gitti. Hâirî, mahallî özellikler taşıyan ders halkasını genişletmek ve Havze-i İlmî'yi yeniden kurmak amacıyla 1922 yılında Erâk'ten ayrılıp Kum'a gittiği zaman da Hânsârî ondan ayrılmadı. Erâk ve Kum'daki ders halkalarında İslâmî konularda verdiği derslerle Havze'nin önemli âyetullahlarından biri olarak tanındı. İlmi, ahlâki ve takvâsi ile büyük itibar kazanan Hânsârî, Abdül-